

zölje, ha a kormány nem állítja le a deportálást, akkor a zsidóellenes intézkedéseket minden templomban felolvasandó pásztorlevélben nyilvánosan el fognak ítélni. Ha ez a követelés nem találna meghallgatásra, az esetben, javaslata szerint, a keresztény egyházak vezetőinek be kellene záratniuk az összes templomot, és megtagadni a szentségek kiszolgáltatását azoknak és azok családjának, akiknek szerepük van a deportálásban, és elnémitani a harangokat, amíg csak a deportálások tartanak.<sup>44</sup> Cavallier elvitte Serédinek a Ravasz püspök által indítványozott tiltakozó jegyzék másolatát, de a bíboros nem látott lehetőséget az együttműködésre.<sup>45</sup> A protestáns egyházi vezetők ennél fogva úgy határoztak, hogy a katolikusok részvétele nélkül küldik el a memorandumot. A szöveg csak június 20-ra vált véglegessé, mivel kilenc püspök jóváhagyására és aláírására volt hozzá szükség. A Sztójayhoz intézett memorandum az egyházi vezetők döbbenetét tolmácsolta a zsidókérdés megoldásakor alkalmazott módszerek miatt. Kérték a miniszterelnököt, hogy vessen véget a rémtetteknek, hangsúlyozták, hogy – legalábbis egyelőre – a nyilvánosság előtt ezt a kérdést nem feszegetik, nem akarván súlyosbítani a miniszterelnök politikai nehézségeit. A memorandumot Ravasz és Kapi püspök június 23-án adta át Sztójaynak, Balogh Jenő református konventi elnök, Radvánszky Albert evangélikus egyetemes felügyelő, Bereczky Albert és Muraközy Gyula református lelkeszek társaságában.<sup>46</sup>

Sztójay közölte az egyházak képviselőivel, hogy a zsidók gyötrelmeit felrovó jelentések egyszerűen túlzottak. Hivatkozott Endre László szavára, miszerint az áttérteket már elkülönítették a zsidóktól. A Zsidó Tanácsban Török Sándor, az ismert író személyében kellően képviselvé vannak, és hogy az állami adminisztratív és biztonsági szervek utasítást kaptak a zsidókkal való humánus bánásmódra. Sztójay ezenfelül elismertel a szokásos hazugságot, hogy a zsidókat pusztán dolgozni viszik Németországba, és a családtagok azért mennek velük, hogy így ne kelljen feleslegesen aggódniuk szeretteikért. Endre június 16-i átiratát Huszovszky július 4-én másolatban megküldte Raffay püspöknek.<sup>47</sup>

Raffay, alighanem csalódottságában, hogy a küldöttségnek nem sikerült lényegi engedményeket elérnie Sztójaynál, a saját szakállára kapcsolatba lépett Serédi bíborossal, s azt javasolta, hogy Magyarország történelmi egyházai nyújtsanak be együttes tiltakozást vagy Sztójaynak, vagy Horthynak. A téma: „a keresztény egyházak csődje bekövetkezett, mert nem teljesíthetik a Krisztus híveivel szemben ... felvállalt... köteleseégeiket”, és az, hogy az áttérteket a zsidókkal együtt zárták táborokba és a Zsidó Tanács hatáskörében gettókba.<sup>48</sup> A bíboros ismét elutasította a kérést, mondván, hogy ő nagyobbreszt e megoldás nélkül is elérte már a